

УДК 347.97

DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.76.1.29>

ЗАКОННА СИЛА УХВАЛ СУДУ ПЕРШОЇ ІНСТАНЦІЇ В ЦИВІЛЬНОМУ ПРОЦЕСІ

Феннич В.П.,

*доцент, кандидат юридичних наук,
доцент кафедри цивільного права та процесу
ДВНЗ «Ужгородський національний університет»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2649-1322>*

Феннич В.П. Законна сила ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі.

Наукова стаття присвячена характеристиці та аналізу законної сили ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі та правовим наслідками, які при цьому виникають. Автор відзначає різноманітні питання, які можуть вирішуватися ухвалами судом першої інстанції під час розгляду та вирішення цивільної справи, яке значення це має для учасників процесу загалом та учасників справи зокрема, внаслідок чого актуалізується проблема законної сили ухвал суду першої інстанції.

Стверджується, що ухвали суду першої інстанції в цивільному процесі, як і рішення суду, виступають актом правосуддя. Внаслідок чого проводиться аналіз особливостей законної сили ухвал суду першої інстанції, порівняно з рішеннями суду першої інстанції. Відзначається, що законна сила рішень суду першої інстанції – це їх правова дія, яка породжує такі правові наслідки як незмінність, виключність, обов'язковість та преюдиційність. Указані правові наслідки аналізуються, але в контексті ухвал суду першої інстанції. Стверджується, що найбільш очевидно проявляється такий правовий наслідок як обов'язковість, оскільки ухвали суду першої інстанції потрібно виконувати негайно з моменту їх проголошення або підписання. Для цього навіть не потрібно звертатися до суду за виконавчим документом, як у випадку з рішенням суду, оскільки ухвала суду першої інстанції одночасно виступає виконавчим документом. З іншого боку, такі властивості законної сили рішення суду як незмінність, виключність та преюдиційність щодо ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі проявляються доволі своєрідно. Якщо для рішення суду, яке набрало законної сили незмінність означає неможливість їх оскарження, то, по загальному правилу, ухвали суду після їх проголошення або з моменту їх підписання, тобто з того моменту, коли вони набрали законної сили можна оскаржувати до судів вищестоящих інстанцій, а останнім їх скасовувати та змінювати або виносити нові. Виключність як властивість законної сили для одних ухвал суду характерна (напр., ухвали, якими закривається провадження у справі), а для інших – ні. У більшості випадків незадоволення заяв чи клопотань, за якими були видані ухвали не позбавляє особу ще раз подавати тотожні клопотання чи заяви. Подібне для рішень судів, як правило, не характерне. Якщо преюдиційність рішень судів з очевидністю впливає з чинного ЦПК України, то така властивість за ухвалами суду першої інстанції згідно позиції найвищого судового органу України збережена тільки за тими, які вирішують справу по суті.

Ключові слова: цивільний процес, ухвала, законна сила, обов'язковість, незмінність, виключність, преюдиційність

Fennyh V.P. The legal force of decisions of the court of first instance in civil proceedings.

The scientific article is devoted to the characteristics and analysis of the legal force of the decisions of the court of first instance in the civil process and the legal consequences that arise. The author notes various issues that can be resolved by the decisions of the court of first instance during the consideration and resolution of a civil case, what significance this has for the participants in the process in general and the participants in the case in particular, as a result of which the problem of the legality of the decisions of the first instance court is actualized.

It is argued that the rulings of the court of first instance in civil proceedings, as well as the court's decision, act as an act of justice. As a result, the analysis of the features of the legal force of the decisions of the

court of first instance, compared to the decisions of the court of first instance, is carried out. It is noted that the legal force of the decisions of the court of first instance is their legal effect, which generates such legal consequences as immutability, exclusivity, obligation and prejudice. The specified legal consequences are analyzed, but in the context of the decisions of the court of first instance. It is argued that such a legal consequence as binding is most obviously manifested, since the decisions of the court of first instance must be implemented immediately from the moment they are announced or signed. For this, it is not even necessary to apply to the court for an executive document, as in the case of a court decision, since the decision of the court of first instance simultaneously acts as an executive document. On the other hand, such properties of the legal force of the court's decision as immutability, exclusivity and prejudiciality with respect to the decisions of the court of first instance in civil proceedings are manifested quite peculiarly. If for a court decision that has entered into legal force, immutability means the impossibility of appealing them, then, as a general rule, court decisions after their announcement or from the moment they are signed, that is, from the moment they entered into legal force, can be appealed to the courts of higher instances, and the last to cancel and change them or issue new ones. Exclusivity as a property of legal force is characteristic for some court decisions (for example, decisions closing proceedings in a case), but not for others. In most cases, failure to satisfy applications or petitions based on which resolutions were issued does not prevent a person from submitting identical petitions or applications again. As a rule, this is not characteristic of court decisions. If the prejudicial nature of court decisions clearly follows from the current Code of Criminal Procedure of Ukraine, then such a property according to the decisions of the court of first instance, according to the position of the highest judicial body of Ukraine, is preserved only for those who decide the case on the merits.

Keywords: civil process, resolution, legal force, obligation, immutability, exclusivity, prejudice

Постановка проблеми. Одним із проблемних питань, що притаманні ухвалам суду є питання їх законної сили. Тривалий час заперечувалася наявність законної сили в ухвалях суду першої інстанції через те, що ними не визначалися матеріальні правовідносини сторін [1, с. 312], хоча за завершальними ухвалями вона визнавалася [2, с. 353].

Цивільне процесуальне законодавство України щодо законної сили ухвал суду першої інстанції також довгий час тільки про неї згадувало, але до редакції ЦПК в 2017 році окремою статтею описувалася виключно процедура набрання законної сили рішення суду першої інстанції (ст. 223). Тому проблема набула такої гостроти, що появлялися публікації, де автори обґрунтовували доцільність визнання за ухвалями суду першої інстанції законної сили [3; 4]. Проте, наразі ЦПК України містить окрему статтю, яка присвячена власне законній силі ухвал суду першої інстанції (ст. 261), де визначаються умови та порядок набрання ними законної сили.

Питання законної сили ухвал суду першої інстанції важливе не тільки з теоретичних, але й практичних позицій, оскільки пов'язано з проблемою виконання ухвал суду першої інстанції. Наприклад, для позивача важливо, коли саме почне виконуватися ухвала суду про забезпечення позову, про відстрочення сплати судового збору, про призначення експертизи, про забезпечення доказів до подання позовної заяви і т.д. У багатьох цих випадках вирішуються не просто поточні процесуальні питання, а такі процесуальні питання, які можуть вплинути на долю вирішення цивільної справи або на доцільність подальшого її розгляду. Тому потрібно дуже добре знати механізм набрання законної сили ухвал суду першої інстанції та які правові наслідки породжує їх законна сила.

Стан опрацювання. Теоретичною основою для написання вказаного матеріалу стали наукові праці таких вчених як І.В. Андронов, Є.В. Васьковський, О.В. Дем'янова, Є.А. Нефедьєв, В.І. Тертишніков, С.Н. Хорунжий, О.М. Шиманович тощо.

Метою статті є визначення законної сили ухвали суду першої інстанції в цивільному процесі, виходячи з сучасної доктрини цивільного процесу, цивільного процесуального законодавства та практики його застосування.

Виклад основного матеріалу. В процесі розгляду і вирішення цивільної справи суд може постановити доволі велику кількість ухвал. Ними він вирішує багато питань, що виникають в процесі розгляду цивільної справи (напр., ухвалою суду призначається експертиза, проводиться забезпечення доказів, зупиняється провадження, переходять до процедури врегулювання спору за участі судді тощо). Ухвалями суд фіксує власні процесуальні дії та поведінку учасників справи (зокрема, суд ухвалою може задовільнити клопотання позивача про відкладення розгляду цивільної справи на інший день). Ухвалями суд також може завершити розгляд цивільної справи (наприклад, ухвала про

закриття провадження у справі або ухвала про залишення позову без розгляду). Ухвали виступають однією з процесуальних форм судових рішень у суді першої інстанції, але на відміну від рішення суду вони не вирішують цивільну справу по суті, в них не робляться висновки суду про те, в кого які матеріальні права та обов'язки (хіба що ухвала суду, якою роз'яснюється резолютивна частина рішення суду), вони не впливають на матеріальні відносини, що є предметом судового розгляду (хіба що ухвала суду, якою затверджується мирова угода). Суд першої інстанції може винести ухвали після завершення розгляду справи по суті, тобто після винесення рішення суду (напр., ухвали у виконавчому провадженні). Ухвали суду, як і рішення суду, виступають правозастосовчим актом, але на відміну від них вони, зазвичай, застосовують норми цивільного процесуального права та впливають на виникнення, зміну та припинення цивільних процесуальних відносин. Тому не можемо погодитися з висловленою думкою, що із-за цього ухвали суду не виступають актом правосуддя [5, с. 239]. Правосуддя – це не тільки правоохоронна, але і правозастосовча діяльність, яку покликані здійснювати суди України. Тим більше, що за невиконання ухвал суду передбачена кримінальна відповідальність в ст. 382 КК України в розділі, який називається «Кримінальні правопорушення проти правосуддя» (виділено нами – *Авт.*).

Основне призначення ухвал суду першої інстанції полягає в забезпеченні розвитку процесуальної діяльності суду під час розгляду і вирішення цивільної справи. Від їх законності та обґрунтованості може залежати кінцевий результат розгляду цивільної справи. Ось чому ухвали суду першої інстанції в якості проміжних судових рішень мають надзвичайно важливе значення.

Інститут законної сили судових рішень історично впливав з права Стародавнього Риму. Воно розглядало судові рішення як незаперечний авторитет, де була відображена істина, а тому їх не можна було оспорювати задля «спокійного володіння правами» [5, с. 107]. Істинним вважалося навіть таке судове рішення, яке було прийнято внаслідок помилки судді чи його упередженості, тобто судові рішення формально вважалося істинним [6, с. 276]. Потреба в такому інституті викликана практичними міркуваннями: якщо дозволити безкінечно раз вирішувати один і той же спір, функція правосуддя була б позбавлена сенсу [7, с. 9–11]. Правда, стародавні римляни подібні міркування висловлювали щодо тих судових рішень, які вирішували позов по суті, визначаючи матеріальні права та обов'язки сторін справи.

Законну силу судового рішення пов'язують з принципом правової визначеності, дія якого згідно позиції ЄСПЛ має відношення до правотворення та правозастосування: «коли суди остаточно вирішили питання, їхнє рішення не повинно ставитися під сумнів» (справа «Барановський проти Польщі» [8]).

Якщо суд першої інстанції вирішує цивільну справу по суті, він виносить рішення суду. Законна сила рішення суду першої інстанції – це правова дія рішення суду, яка породжує такі правові наслідки як незмінність, виключність, обов'язковість та преюдиційність. Вітчизняні науковці названі правові наслідки називають ознаками чи властивостями законної сили рішення суду першої інстанції [9, с. 278]. Але чи проявляють вони свою дію стосовно ухвал суду першої інстанції, які набрали законної сили виступає предметом наукових дискусій.

ЦПК України у ст. 261 наразі чітко зазначає, що ухвали суду набирають законної сили негайно після їх проголошення («якщо інше не передбачено цим Кодексом») або з моменту їх підписання. Останній випадок має місце в тому разі, якщо ухвала виноситься поза межами судового засідання або в судовому засіданні, але всі учасники справи не явилися чи їх явка не була передбачена законом (ч. 2 ст. 261 ЦПК). Так, підсудність цивільної справи, де стороною виступає суд чи суддя суду вирішує суд вищої інстанції без повідомлення сторін (ч. 1 ст. 26 ЦПК).

Указана новела ЦПК не всіма науковцями сприймається схвально. Так, І.В. Андронов стверджує, що законодавче визначення порядку набрання ухвали суду першої інстанції законної сили суперечить як суті апеляції, так і суті законної сили судового рішення, однією з складових якої є незмінність та неспростовність рішення (чи ухвали), які набрали законної сили [10, с. 131].

Винятків із правила ст. 261 ЦПК, яке вказує, що ухвала суду набирає законної сили негайно не так вже й багато: 1) ухвали, які приймаються за наслідками розгляду заяви про скасування рішення третейського суду набирають законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, а при оскарженні – після розгляду справи судом апеляційної інстанції (ч. 4-5 ст. 460 ЦПК); 2) ухвали, які приймаються за наслідками розгляду заяви про визнання й надання дозволу на виконання або про відмову у визнанні та наданні дозволу на виконання рішення міжнародного комерційного арбітражу набирають законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, а при оскар-

женні – після розгляду справи судом апеляційної інстанції (ч. 8 ст. 479 ЦПК); 3) ухвали, які приймаються за наслідками розгляду заяви про визнання й надання дозволу на добровільне виконання або про відмову у визнанні та виконанні рішення міжнародного комерційного арбітражу набирають законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, а при оскарженні – після розгляду справи судом апеляційної інстанції (ч. 6-7 ст. 480 ЦПК); 4) ухвали, які приймаються за наслідками розгляду заяви про видачу виконавчого листа на примусове виконання рішення третейського суду або про відмову в його видачі набирають законної сили після закінчення строку на апеляційне оскарження, а при оскарженні – після розгляду справи судом апеляційної інстанції (ч. 5 ст. 487 ЦПК). Тому, якщо ухвала суду не є вищевказаним винятком, у резолютивній частині ухвали суду потрібно чітко вказати, що вона набирає законної сили негайно. На практиці нерідко судді, порушуючи дану вимогу, вказують у резолютивній частині ухвали суду порядок і строки набрання ними законної сили аналогічні рішенням суду або зазначають невизначені формулювання [11].

Для чого передбачена така поспішність у набранні законної сили ухвал суду? Чому їх потрібно виконувати негайно? Справа в тому, що ухвали суду повинні оперативно давати відповіді на всі процесуальні питання, які постановлені перед судом. Зокрема, якщо є підстави провести закриті судові засідання у справі, суд постановляє з цього приводу ухвалу і зразу переходить до закритого розгляду справи; якщо підстави до закритого слухання справи відпали, суд постановляє ухвалу про подальший відкритий розгляд справи. Суд своєю ухвалою визначає процесуальну поведінку учасників справи, інших осіб, які повинні реагувати одразу на такий документ. З іншого боку, деякі ухвали суду, що набрали законної сили, відповідно до прямого застереження норм закону не виконуються одразу. Зокрема, ухвала суду, якою справа передається до належного суду за встановленою підсудністю виконується не пізніше п'яти днів після закінчення строку на її оскарження (ч. 3 ст. 31 ЦПК).

Як було вище вказано, рішення суду, яке набрало законної сили породжує такі правові наслідки як незмінність, виключність, обов'язковість та преюдиційність. Проте, в ухвалі суду, яка набрала законної сили найбільш очевидно проявляється такий правовий наслідок як обов'язковість, оскільки їх потрібно виконувати негайно. Ось чому ухвали суду, на відміну від рішення суду, виступають одночасно виконавчими документами (п. 2 ч. 1 ст. 3 Закону України «Про виконавче провадження») і для їх примусового виконання не потрібно звертатися до суду для видачі виконавчого листа. Стосовно інших правових наслідків законної сили рішення суду, вони не завжди проявляються під час дії законної сили ухвали суду.

Незмінність рішення суду, яке набрало законної сили означає неможливість його перегляду та скасування судами вищестоящих інстанцій. Проте ухвали суду по загальному правилу набирають законної сили після їх проголошення або з моменту їх підписання, що не заважає учасникам справи їх оскаржувати до судів вищестоящих інстанцій, а останнім їх скасовувати та змінювати або виносити нові. Мало того, навіть суд першої інстанції з моменту проголошення або підписання своєї ухвали, яка внаслідок цього набрала законної сили, має право її скасувати. Зокрема, ухвалу про забезпечення позову, якщо не буде надано зустрічне забезпечення (ч. 10 ст. 154 ЦПК)

Виключність рішення суду яке набрало законної сили означає неможливість повторного звернення до суду з тотожним позовом, де вказаний той самий предмет, ті самі підстави та сторони. Якщо за результатами розгляду цивільної справи виносяться завершальні ухвали, одні не володіють виключністю (ухвала суду про залишення позову без розгляду), а іншим вона притаманна (ухвала суду про закриття провадження у справі). Багато ухвал виносяться у зв'язку з поданням різного роду клопотань чи заяв до суду, незадоволення яких не позбавляє особу ще раз подавати такі клопотання чи заяви. Наприклад, сторона подала до суду клопотання про відкладення розгляду справи, але не додала до неї докази, внаслідок чого клопотання не було задоволено. Наступного разу тотожне клопотання з доказами було задоволено.

Преюдиційність рішення суду означає неможливість оспорювати в іншому процесі встановлені обставини справи, оскільки одного разу доказаний факт в подальших процесах знову не доводить. Щодо ухвал суду таке правило не діє, оскільки преюдиційний характер у цивільному процесі ч. 4 ст. 82 ЦПК надає рішенням суду. З іншого боку, п. 7 постанови Пленуму ВС України «Про судові рішення у цивільній справі» вказує на можливість виникнення преюдиційності ухвали суду, якщо нею вирішується справа по суті.

Висновки. Таким чином, правові наслідки ухвали суду першої інстанції в цивільному процесі, яка набрала законної сили своєрідні і багато в чому не тотожні правовим наслідкам рішення суду,

що набрало законної сили. Проте це не дає підстави заперечувати за ними такої правової дії як законна сила.

Список використаних джерел:

1. Нефедьев Е.А. Гражданский процессъ. Москва: Типолитография В. Рихтеръ, 1900. С. 312.
2. Васьковскій Е.В. Учебникъ гражданского процесса. Москва: Изданіе Бр. Башмаковыхъ, 1914. С. 353.
3. Шиманович О. До питання про законну силу ухвал суду першої інстанції в цивільному процесі України. *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 3. С. 112–116.
4. Дем'янова О.В. Властивості законної сили ухвал суду першої інстанції. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 176–179.
5. Андронов І.В. Судові рішення в цивільному процесі України: дис. ... докт. юрид. наук. Одеса, 2018. С. 239.
6. Хорунжий С.Н. Становление и развитие института законной силы судебного решения. *Образование и право*. 2012. № 12(40). С. 276.
7. Законная сила судебныхъ решений по дѣламъ гражданскимъ / соч. Н. Миловидова и д. Демидовскаго Юридическаго Лицея. Ярославль: в тип. Губ. Правленія, 1875. С. 9–11.
8. Рішення ЄСПЛ у справі «Барановський проти Польщі» від 28 березня 2000 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/so2430?ed=2000_03_28 (01.01.2023).
9. Тертишніков В.І. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар. Харків: Видавець ФО-П Вапнярчук, 2009. С. 278.
10. Андронов І.В. Законна сила судової ухвали в цивільному судочинстві. *Часопис цивілістики*. 2017. Вип. 27. С. 131.
11. Ковальов С. «Безсила» ухвала, або як відсильні конструкції унеможливають виконання судового рішення. *Закон і бізнес*. 2021. № 42-43 (1548–1549). URL: <https://zib.com.ua/ua/149411.html> (дата звернення: 01.01.2023).